

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

О. М. Зерова, Т. В. Челишева

*Донбаська національна академія будівництва і архітектури
вул. Державіна 2, м. Макіївка, 86123, Україна.*

Отримана 17 лютого 2006; прийнята 20 березня 2006

Анотація. У статті розглядається фінансова діяльність підприємств комунальної сфери в Україні, запропонована система тактичних заходів розвитку підприємств міського господарства.

Ключові слова: стратегічне планування, житлово-комунальний комплекс, комунальні тарифи, реструктуризація.

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ГОРОДСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

О. Н. Зерова, Т. В. Челишева

*Донбасская национальная академия строительства и архитектуры
ул. Державина 2, г. Макеевка, 86123, Украина.*

Получена 17 февраля, принята 20 марта 2006

Аннотация. В статье рассматривается финансовая деятельность предприятий коммунальной сферы в Украине, предложена система тактических мероприятий развития предприятий городского хозяйства.

Ключевые слова: стратегическое планирование, жилищно-коммунальный комплекс, коммунальные тарифы, реструктуризация.

THE PECULIARITY REVENUE BY CITY ECONOMY ENTERPRISES IN TRANSITIONAL ECONOMY

O. N. Zerova, T. V. Chelischeva

*Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture
Derzhavin Str., Makiyivka, 86123, Ukraine.*

Received February 17, 2006; accepted March 20, 2006

Abstract. Financial activity of enterprises of communal sphere in Ukraine is examine in the article, the system of tactical measures of development of enterprises of city economy is offered.

Key words: strategic planning, housing-communal complex, communal tariffs, restructuring.

Проблема житлово-комунального сектора економіки є однією із найбільш значимих за своїм впливом на весь комплекс соціально-економічної політики в регіонах і містах України. За радянських часів галузь фінансувалася за так званним залишковим принципом. Через це вона майже ніколи не мала вдосталь коштів для відновлення основних фондів, введення передових технологій і підвищення якості послуг до рівня розвинутих країн.

Проблеми минулих років з часом збільшилися. Сформоване в даний час важке положення житлово-комунального господарства обумовлене багатьма факторами, до яких належать такі, як недосконалість законодавчої і нормативно-правової бази, граничний знос основних фондів галузі, а отже, висока затратність змісту комунальної інфраструктури, нерозвиненість конкурентного середовища, неприпустимо високі втрати енергії, тепла, води й інших ресурсів.

Різноманітність підходів до подолання житлово-комунальної кризи, викладених у працях вітчизняних науковців Л. Хижняк, В. Пустойтенка, О. Завади, М. Лисицького, Г. Семчука, О. Дронова, Б. Зотова, Є. Васіна, Т. Строкань, О. Кучеренка та інших, підтверджують невідкладність вирішення роками накопичених проблем. Разом із тим, у зазначених працях недостатньо висвітлені проблеми фінансового

управління підприємствами комунальної сфери та шляхи їх вирішення, є можливість поглянути на шляхи вирішення накопичених проблем дещо в іншому ракурсі.

Метою статті є визначення фінансових проблем та напрямків розвитку підприємств комунальної сфери.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі задачі:

- зробити теоретичний огляд управління підприємствами комунальної сфери;
- проаналізувати фінансову діяльність підприємств комунальної сфери в Україні;
- розробити систему тактичних заходів фінансового розвитку підприємства.

Для вирішення завдання надання житлово-комунальних послуг в Україні діє кілька тисяч підприємств і організацій галузі, в розпорядженні яких знаходиться майже 25% основних фондів країни. У сфері житлово-комунального господарства працює близько 5% працездатного населення України.

Комунальне господарство міста велике і багатофункціональне. До його складу входять системи інженерного життєзабезпечення: водопостачання і водовідведення, тепло-, енерго-, газопостачання, благоустрій прилеглих до житла територій (збір і вивіз твердих побутових відходів) і територій міського утворення (прибирання вулиць, будівництво, ремонт і приби-

рання доріг, мостів і тротуарів, озеленення, влучне освітлення, утилізація відходів), міський транспорт, пральні тощо.

Специфіка організації ЖКГ міста полягає в тому, що воно одночасно повинно задовольняти комплекс обмежуючих умов. По-перше, уся структура комунальної сфери формується в залежності від місцевих умов, розмірів і розташування міста. Її склад і потужність не можуть бути меншими, ніж це необхідно для нормальної життєдіяльності міста. По-друге, параметри послуг і якість виробленої продукції жорстко регламентуються будівельними нормами і правилами (БНіП), технічними умовами, екологічними вимогами. Це вимагає особливої уваги до дотримання технології, підтримки в нормальному стані виробничих потужностей тощо. По-третє, розвиток комунальної сфери стримується нестачею фінансових ресурсів у місцевих бюджетах та населення. Несвоєчасна заміна комунікацій, фільтрів, насосного устаткування приводить до зниження ефективності роботи комунальних підприємств, подорожчання послуг і створення аварійних ситуацій.

Недосконалість системи управління житлово-комунальним господарством призвела до того, що підприємства галузі неспроможні надавати споживачам послуги належних рівня та якості. Головною турботою у даний час є проведення реформи ЖКГ, необхідність у якій виникла у зв'язку з загостренням організаційно-економічних проблем у цій сфері і незадовільним станом ЖКГ і загальною фінансовою кризою.

В останні роки ситуація в ЖКГ значно погіршилася через:

- економічну кризу, що тривала в Україні;
- затягування реформування житлово-комунального господарства;
- відсутність комплексного підходу до впровадження ринкових відносин у сфері житлово-комунального господарства;
- відсутність законодавчого забезпечення впровадження ринкових відносин у сфері житлово-комунального господарства;
- відсутність діючої системи пільг, що не сприяє ефективній діяльності підприємств комунальної сфери;
- припинення державних дотацій з бюджету на покриття так званої "різниці тарифів";
- підвищення тарифів на житлово-комунальні

послуги здійснюється в умовах низької якості послуг, невисокої платоспроможності населення і, як наслідок, наявності заборгованості серед споживачів;

- постійне зростання цін на енергоносії і матеріальні ресурси, що складають велику частину собівартості послуг;
- фізичне і моральне старіння устаткування, неефективне використання ресурсів;
- недостатнє фінансування з бюджету капітального ремонту житлового фонду і капіталовкладення на модернізацію і відновлення комунальних об'єктів, благоустрій міст і населених пунктів.

Підприємства ЖКГ опинилися у вкрай складній ситуації. Майже половина підприємств комунальної сфери стали збитковими. На цей час майже всі підприємства ЖКГ мають нестачу власних обігових коштів. Коefіцієнт реальної вартості обігових коштів у майні підприємств стрімко зменшується, погіршується їх структура (зростає питома вага дебіторської заборгованості в сумі обігових коштів). Останнім часом значно уповільнився оборот активів у цілому і оборот кредиторської та дебіторської заборгованості. Ряд підприємств мають термін обігу дебіторської заборгованості 1-1,5 року, тобто очікують плати за надані послуги більш як 12 місяців.

Важкий фінансовий стан підприємств, багаторічне зростання їхньої збитковості негативно вплинули на стан і ефективність використання виробничих фондів, обсяги і якість наданих послуг, їх собівартість та інші показники господарської діяльності. Постійна нестача коштів на підприємствах ЖКГ призводить до несвоєчасного і неповного відновлення основних засобів. Основні виробничі фонди ЖКГ наблизилися до кризової межі фізичного та морального зносу. Ступінь зносу основних фондів підприємств галузі складає 40-60%, а окремих їхніх видів 80-90%. В особливо важкому стані знаходяться комунальні мережі. Сотні кілометрів мереж не придатні для подальшої експлуатації. Високий рівень фізичного і морального зносу основних фондів негативно впливає на якість та обсяги послуг споживачам.

Підприємства житлово-комунальної галузі залишаються непривабливими для великих інвесторів через свою низьку технологічну

оснащеність і ефективність, високій ступінь фінансового ризику. Немає належної зацікавленості місцевих підприємців, керівників і служб місцевих органів державної влади та самоврядування у створенні фондів розвитку галузі.

Чинна законодавча і нормативна база не стимулює активного реформування, розвитку і підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств житлово-комунального господарства, підвищення якості його послуг.

Матеріальні та інші витрати тепла, води та інших ресурсів дуже високі. У зв'язку з тим, що цінова політика на споживані енергоресурси залежить від держави (газ, електроенергія), собівартість підприємства значно залежить від зростання цін. Що стосується кінцевого споживача, то в нього також немає стимулів для економії і скорочення споживання ресурсів, а у виробника — зниження витрат. Відсутність реальних методів порівняння результатів і витрат, відсутність конкурентних методів зниження цін і підвищення якості послуг є природним гальмом у розвитку й реформуванні ЖКГ.

Узагальнюючи викладене вище, потрібно сказати, що стан, у якому опинилося ЖКГ України, не задовольняє інтересів жодної із сторін. Споживачів — тому що якість послуг вкрай низька, а тарифи на них швидко зростають; підприємства ЖКГ — тому що кризовий фінансовий стан загрожує зупинити виробничий процес; власника майна — територіальну громаду — тому що вона не одержує достатньої віддачі від його використання (обсягів реалізації у вартісному і натуральному показниках).

Для того, щоб уникнути перерахованих проблем, насамперед, необхідно вирішувати завдання комерціалізації галузі. Безумовно, що є певні напрями її діяльності, які можуть бути пов'язані виключно із бюджетним фінансуванням. Озеленення, вуличне освітлення, внутрішньоміське дорожнє господарство, впорядкування населених пунктів, прибирання та вивезення сміття практично в усіх країнах світу є сферою бюджетного фінансування, оскільки в цих послугах переважає суспільне, а не індивідуальне споживання. Ті ж підгалузі, які надають індивідуальні послуги, функціонують скрізь переважно на комерційних засадах. При

цьому в них поряд із муніципальними підприємствами надають відповідно послуги і приватні. Так, наявність конкуренції у системі міського транспорту, незважаючи на безліч різноманітних проблем, усе ж дозволила забезпечити кількісні, а в деяких випадках і якісні, потреби у їх послугах. Конкуренція дозволила також позитивно впливати і на стримування зростання тарифів на перевезення. Слід зазначити, що приватні перевізники мають і використовують ширші можливості залучення ресурсів, зокрема лізинг, що сприяє їх розвитку. Донині ж левова частка житлового фонду перебуває на балансі житлово-експлуатаційних організацій. Виступаючи одночасно і замовником, і підрядчиком, обслуговуючі організації викачують гроші з населення, не несучи матеріальної відповідальності за ненадання чи надання неякісних послуг. Виходом з такої ситуації може бути тільки відокремлення функцій управління й експлуатації житлового фонду. Запровадження конкуренції в управлінні й обслуговуванні житла дозволить власникам житла вибирати ту організацію, яка забезпечить необхідну якість робіт і послуг за більш низькими цінами.

Відсутність фахівців з менеджменту і маркетингу гальмує розвиток конкурентного середовища в ЖКХ. Сполучення двох факторів — нестача коштів і кваліфікованих фахівців у сполученні з морально і фізично застарілою науково-технічною і виробничою базою приводить до великих витрат і, як наслідок, високої вартості послуг, що, у свою чергу, приводить до неплатежів.

Органи місцевого самоврядування приймають рішення про збільшення ставок і тарифів оплати за житлово-комунальні послуги. При цьому ніяких перетворень і заходів у сфері ЖКХ із метою зниження собівартості житлово-комунальних послуг і виявлення необґрунтованих витрат у ЖКХ і, як наслідок цього, зниження тарифів, не проводять. Перераховані вище проблеми приводять тільки до росту тарифів і ставок, тим самим викликає негативне ставлення з боку населення.

Система тарифного регулювання повинна забезпечувати здійсненність виробничої й інвестиційної програм підприємства, затверджуваних на черговий період регулювання. Для цього система тарифного регулювання повинна:

- стимулювати комунальні підприємства до зниження витрат, підвищення якості послуг, що надаються;
- сприяти залученню інвестицій у комунальні підприємства;
- забезпечувати комунальним підприємствам формування достатнього для реалізації поставлених перед ними цілей обсягу фінансових ресурсів;
- враховувати формування конкурентних відносин у ряді підгалузей житлово-комунального господарства;
- допомогти побудувати механізми, що дозволяють знизити політизованість процесу встановлення тарифів на комунальні послуги.

Крім створення економічних механізмів, що стимулювали б підприємства самостійно виявляти резерви зниження витрат на надання комунальних послуг, повинні бути передбачені механізми виявлення свідомо нераціональних витрат як елемент процедури тарифного регулювання. Зокрема, при ухваленні рішення про встановлення тарифів повинні використовуватися результати комплексних обстежень комунальних підприємств, включаючи проведення незалежних експертиз і аудитів (за рахунок бюджетних коштів). Формування тарифів на житлово-комунальні послуги місцевими органами влади не повинне відбуватися при повній безконтрольності з боку Кабінету Міністрів. Внаслідок віднесення на собівартість комунальних послуг податкового боргу, незаконно виплачених зарплат, завищеної амортизації основних фондів, громіздкої і високозатратної системи управління (в Україні на кожних трьох працівників комунального господарства припадає один управлінець) та інших не виправданих витрат житлово-комунальними підприємствами приховано сотні мільйонів гривень доходів. Отже, без запровадження оперативного контролю над процесом встановлення тарифів не обійтися. Процес формування тарифу на комунальні послуги повинні полягати в пошуку компромісу між технічними задачами і фінансовими потребами постачальників послуг і платоспроможним попитом споживачів.

При проведенні тарифної політики необхідно стежити також і за тим, щоб вона була економічно і соціально обґрунтована і не

погіршувала соціальний стан населення. Це зв'язано з несприятливою динамікою доходів населення і значною територіальною диференціацією житлово-комунальних платежів по регіонах, містах і муніципальних утвореннях. Виходячи з цього, можна виділити 3 основних критерії визначення рівня оплати за житло і комунальні послуги:

- з економічної точки зору, в основі розрахунків повинні лежати витрати виробників житлово-комунальних послуг;
- у свою чергу, споживач житлово-комунальних послуг не повинен платити більше від тієї суми, що відповідає обсягові і якості наданих послуг;
- з соціальної точки зору, повинна існувати певна урівноваженість між доходами споживачів житлово-комунальних послуг і розміром їх заробітної плати.

Підставою для перегляду і затвердження тарифу повинне бути або закінчення встановленого терміну його дії, або зміна об'єктивних обставин, зв'язаних з наданням послуги, або незадовільна робота комунального підприємства, установлена за результатами моніторингу.

Перехід ЖКГ на бездотаційне функціонування має супроводжуватися переходом до адресної допомоги населенню за допомогою субсидій на основі системи персоніфікованих соціальних рахунків. Це дасть можливість ліквідувати подвійну систему дотацій житлово-комунальному комплексу по наданню тих же самих послуг.

Головна задача регулюючого органу — забезпечення балансу інтересів всіх учасників даного процесу: комунального підприємства, муніципального органу керування, населення, організацій-споживачів і потенційних інвесторів.

Доцільно ввести диференціацію тарифів стосовно обсягів споживання нормованих ресурсів: електроенергії, тепла, води, газу і т.д. Це означає, що встановлюються пільгові тарифи при нормативному споживанні ресурсів і підвищенні при наднормативному. Природно, що це можливо лише при суворому обліку обсягів споживання й установці відповідних лічильників. Такий підхід може привести до економії дефіцитних ресурсів за рахунок їх більш ощадливого споживання, підвищити рівень збирання

платежів за споживані ресурси і навіть знизити соціальну напруженість.

У зниженні витрат на обслуговування житлово-комунальної сфери значна роль приділяється підприємствам комунального господарства, що повинні навести порядок у витратах.

Наступним кроком у реформуванні житлово-комунального господарства має стати запровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій. У структурі комунальних платежів плата за електроенергію, тепло і воду становить близько 70%. Важливо знизити витрати за цією складовою. Але зробити це досить складно з огляду на вітчизняну практику.

Паралельно із запровадженням ресурсозберігаючих технологій слід кардинально змінити ставлення споживачів до економії ресурсів. Механізм надання житлових субсидій в нашій державі стимулює не до економії, а до надмірного споживання. Діє принцип: "заощадив — зменшують субсидії чи дотації". Необхідно розробити норми, що дозволяють житлово-комунальним підприємствам спрямовувати законні кошти на відновлення своїх основних фондів, і врешті-решт — створити механізм стимулювання ресурсозбереження.

При проведенні реформ в житлово-комунального господарства не обійтися без диверсифікації джерел їх фінансування. Коли йдеться про фінансування реформ у житлово-комунальному господарстві, то одразу ж постають питання відсутності таких коштів у державному та місцевих бюджетах. При цьому навіть не згадується про можливі альтернативні джерела фінансування (кредити, облігаційні позики, впорядкування механізму надання субсидій та інші).

Безумовно, додаткові фінансові інвестиції в галузь мають забезпечити і втілення положень Закону України "Про реструктуризацію заборгованості по квартирній платі, платі за житлово-комунальні послуги, спожиті газ та електроенергію", і зменшення собівартості виробництва ЖКП, і вдосконалення тарифного регулювання.

Підсумувавши усе вище викладене, можна сказати, що головною метою реформи ЖКХ є поліпшення якості житлово-комунальних послуг при одночасному зниженні витрат на їхнє надання. Монополізм у цій

сфері не дає споживачам і в першу чергу населенню можливості вибирати на ринку необхідний набір житлових і комунальних послуг. Для успішної реалізації вищезгаданої мети необхідне виконання наступних задач:

1. Завершення процесу розмежування функцій власника, управління й обслуговування в сфері ЖКХ на муніципальному рівні.
2. Вирішення завдань комерціалізації галузі.
3. Підвищення прозорості всіх процедур формування тарифної політики ЖКХ.
4. Модернізація кадрової політики і підготовка нового покоління менеджерів для ЖКХ.
5. Реструктуризація і ліквідація заборгованостей у сфері ЖКХ.
6. Планомірний, поетапний перехід до повної оплати житлово-комунальних послуг при одночасному формуванні ефективних, діючих органів, покликаних забезпечити міри адресного соціального захисту незаможних шарів населення.
7. Забезпечення ефективного і цільового використання бюджетних засобів, які виділяються на модернізацію ЖКХ.
8. Пошук альтернативних джерел фінансування.
9. Посилення контролю за дотриманням законодавства, що регулює відношення в сфері ЖКХ.
10. Введення системи збору й обробки інформації про основні зміни в житловій сфері України, приватизацію житла, дані про витрати на житло і комунальні послуги, тарифи і субсидії, платежі і заборгованості споживачів комунальних послуг, а також про участь приватного сектора в обслуговуванні житла.
11. Створення системи ресурсозбереження (впровадження передових технологій, установка приладів обліку енергоресурсів (води, газу і тепла і т.п.)).
12. Реструктуризація управління муніципальною житлово-комунальною власністю.

Література

1. Господарський кодекс України // Голос України. - 14 березня, 2003. - №49-50, с. 5-27.
2. Закон України "Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки" // Міське господарство України. - 2004. - №9.

3. Основні причини збитковості (низької рентабельності) підприємств та організацій житлово-комунального господарства у 2000-2003 роках. Аудиторський звіт.-К.: Державна контрольно-ревізійна служба України, 2004.
4. Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2000 року № 1682-III зі змінами// Відомості Верховної Ради.-2000.-№30.
5. Статистичні таблиці з Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році"// Економіст.-2003.-№6.-с.46-91.
6. Уланов С. Жилищно-комунальне господарство: реформаційні альтернативи// Російський економічний журнал.-2003.-№3.-с.48-57.

Челишева Тетяна Валеріївна — асистент кафедри "Финанси і кредит"; науковий напрямок — бюджетування на підприємстві.

Зерова Ольга Миколаївна — асистент кафедри "Финанси і кредит"; науковий напрямок — управління фінансами комунальних підприємств.

Челишева Татьяна Валерьевна — ассистент кафедры "Финансы и кредит"; научное направление — бюджетирование на предприятии.

Зерова Ольга Николаевна — ассистент кафедры "Финансы и кредит"; научное направление — управление финансами коммунальных предприятий.

Chelisheva Tatyana Valeryivna — assistant of finance and credit department of the Donbass National Academy of Civil Engineering and Architecture; scientific direction — enterprise's budgeting.

Zerova Olga Nikolaevna — assistant of finance and credit department of the Donbass National Academy of Civil Engineering and Architecture; scientific direction — management by city economy enterprises.